

هستی و چیستی

در سال قبل نکات و مباحث ارزنده‌ای در مورد فلسفه به صورت کلی جهت معرفی دانش فلسفه بیان شده است، از قبیل:

۱- چیستی، تعریف و موضوع فلسفه (وجود) و رابطه آن با زندگی

۲- مباحث وجود شناسی (هستی شناسی)

۳- مباحث معرفت شناسی (شناخت و معرفت بخشی) و بیان نظر فلاسفه

اسلامی و اروپایی

۴- مباحث انسان شناسی (می توان گفت نفس شناسی).

در بخش اول این کتاب به مباحث اصلی پیرامون حقیقت وجود که عبارت‌اند از:

- رابطه هستی و چیستی
- جهان ممکنات و مفاهیم امکان و ضرورت و امتناع
- علیت و معلول و رابطه علیت در جهان.

در پایان این درس از دانش آموز انتظار می رود بتواند:

۱- تفاوت وجود و ماهیت را بیان کند

۲- رابطه بین وجود و ماهیت را بیان کند

۳- تاریخچه مختصری از بحث وجود و ماهیت را مطرح کند

۴- مثالی برای حمل بدون دلیل و حمل نیازمند دلیل ذکر کند

۵- توانایی تشخیص وجود واقعی از وجود ذهنی و خیالی را داشته باشد

هستی و چیستی

سؤال: یکی از مباحث اولیه فلسفه چیست؟

درک دو مفهوم هستی (وجود) و چیستی (ماهیت) و تعیین نسبت (رابطه) میان آنهاست.

سؤال: چرا یکی از مباحث اولیه فلسفه تعیین نسبت هستی و چیستی

است؟

زیرا این دو مفهوم از پرکاربردترین مفاهیم میان انسانهاست و معمولاً در کنار هم به کار می‌روند.

سؤال: برای شناخت نسبت میان دو مفهوم هستی و چیستی چند قدم

تعیین شده، بیان کنید؟

چهار قدم

قدم نخست:

هریک از ما با دقت در زندگی خویش متوجه می‌شویم که همواره در اطرافمان چیزهایی واقعی هست که برحسب نیاز از آن‌ها استفاده می‌کنیم و نیازمان را برطرف می‌سازیم. مثلاً شناخت ما از آب و در زمان تشنگی آن را می‌نوشیم یا خودکار و به وقت نوشتن از آن استفاده می‌کنیم (این امور هم وجود دارند و هم ماهیت دارند)؛ اما مواردی هم بوده که آن‌ها را واقعی تصور کردیم اما با اندکی تأمل متوجه شدیم که آن چیز خیالی است و واقعیت ندارد مانند غول، دیو، سراب (این امور در عالم واقع وجود ندارند اما تصور ذهنی از آن‌ها داریم).

ما انسان‌ها می‌دانیم که اشیا و موجوداتی پیرامون ما وجود دارند و می‌توانیم به آنها علم پیدا کنیم

قدم دوم:

کودکی که همراه پدرش به باغ وحش می‌رود و در مورد چیستی حیوانات می‌پرسد (این چیست، آن چیست و...) به این معنا است که به هستی و وجود حیوانات پی برده است و می‌داند که آنها موجودند اما از ماهیت و چیستی آن‌ها آگاه نیست.

کودک می‌خواهد این حیوانات را بشناسد و از چیستی‌شان آگاه شود یعنی می‌خواهد بداند این موجودات چه ویژگی‌های مخصوص به خود دارند که

آنها را از دسته دیگر موجودات متمایز می کند. این ویژگی های مخصوص را در منطق و فلسفه ذاتیات یک شیء می گویند.

سؤال: ماهیت و چیستی هر شیء بیان کننده چیست؟

بیان کننده ذاتیات آن شیء است.

سؤال: انسان در هر چیزی که مشاهده می کند دو حیثیت می یابد آن دو

حیثیت کدامند؟

۱- حیثیت موجود بودن

۲- حیثیت چیستی داشتن

سؤال: تفاوت وجود و ماهیت چیست؟

• وجود وجه مشترک موجودات است

• ماهیت وجه اختصاصی آنها

قدم سوم:

فارابی فیلسوف بزرگ مسلمان به نسبت میان وجود و ماهیت توجه ویژه-

ای کرد و در تمایز این دو مفهوم نکاتی را مطرح نمود.

ابن سینا راه فارابی ادامه داد و بیان کرد که وقتی می‌گوییم هستی و چیستی دو مفهوم از یک چیزند به این معنا نیست که آنها دو جزء از یک موجودند که باهم ترکیب یا جمع شده‌اند؛ آن‌گونه که اکسیژن و هیدروژن دو جزء تشکیل‌دهنده آب هستند.

سؤال: تفاوت نگاه فلسفی و نگاه علم شیمی در مورد وجود آب:

- نگاه علم شیمی: آب ترکیبی از دو عنصر اکسیژن و هیدروژن است و این نکته از طریق یک آزمایش ساده حاصل می‌شود.
- نگاه فلسفی: آب موجودی واحد است که انسان دو معنا و دو مفهوم مختلف چیستی (آب) و هستی (وجود داشتن آب) را از همین یک موجود به دست می‌آورد یعنی در خارج دو امر جداگانه به نام آب و وجود نداریم به عبارت دیگر آب و وجود دو مفهوم مختلف و متفاوت از یک موجود هستند.

قدم چهارم:

- دلایل ارائه‌شده توسط ابن‌سینا برای مغایرت وجود و ماهیت
- تبیین حمل ضروری و حمل غیرضروری
- ابن‌سینا می‌گوید در دو گزاره «انسان حیوان ناطق است» و «انسان موجود است» حمل «وجود» بر «انسان» با حمل «حیوان ناطق» بر «انسان» کاملاً متفاوت است.

سؤال: در گزاره «انسان حیوان ناطق است» چه ارتباطی میان انسان و حیوان ناطق وجود دارد؟

انسان به وسیله «حیوان ناطق» تعریف شده است یعنی «حیوان» و «ناطق» از اجزای تعریفی انسان هستند و چستی او را تشکیل می دهند و بیان کننده ذات و حقیقت انسان می باشند یعنی ذات انسان چیزی جز همان «حیوان ناطق» نیست

به همین جهت این دو مفهوم از یکدیگر جدایی ناپذیرند یعنی هر انسانی حیوان ناطق است و هر حیوان ناطقی انسان است (این دو نسبت تساوی باهم دارند) ناطق بودن تنها فصل انسان است.

سؤال: حمل حیوان ناطق بر انسان چگونه حملی است، چرا؟

حمل ضروری (اولی) - زیرا به دلیل نیاز ندارد یعنی نمی توان پرسید چه عاملی باعث شد که شما «حیوان ناطق» را بر «انسان» حمل کنید؟

سؤال: چرا حمل «حیوان ناطق» بر «انسان» به دلیل نیاز ندارد

چون حیوان ناطق همان حقیقت و ذات انسان است.

سؤال: رابطه دو مفهوم وجود و انسان از لحاظ حمل چگونه است؟

برای اینکه مفهوم وجود را بر مفهوم انسان حمل کنیم نیازمند دلیل هستیم تا بتوانیم بگوییم «انسان موجود است». حال ممکن است این دلیل از طریق

حس و تجربه شناسایی شود یا از طریق عقل محض. سایر ماهیت‌ها و چیستی‌ها نیز نسبت به مفهوم وجود همین حالت را دارند.

نکته: مفهوم «انسان» به‌عنوان یکی از چیستی‌ها با مفهوم وجود مغایر است و رابطه ذاتی میان آنها برقرار نیست.

توضیحی در مورد حمل (مختص دیران)

حمل بیشتر در بحث کلیات خمس کاربرد دارد و در مورد حمل سه نوع تقسیم وجود دارد که در این درس یک قسم آن بیان شده است بدین صورت که حمل بر دو قسم است: ۱- حمل ذاتی اولی ۲- حمل شایع صناعی

معنای حمل: اتحاد و یگانگی میان دو شیء است زیرا حمل یعنی «این، آن است»

حمل ذاتی اولی: اگر موضوع و محمول در مفهوم متحد باشند و مغایرت (یکی نبودن) موضوع و محمول یک مغایرت اعتباری باشد. مثل «انسان حیوان ناطق است». در این مثال مفهوم انسان با مفهوم حیوان ناطق یکی است و تنها چیزی که هست اینکه یکی مجمل و سربسته است (انسان) و دیگری مفصل و باز (حیوان ناطق).

نکته: در حمل ذاتی اولی موضوع و محمول در اجمال و تفصیل باهم تفاوت دارند.

حمل شایع صناعی (حمل متعارف): اگر موضوع و محمول در موضوع در مصداق و وجود خارجی باهم متحد باشند و در مفهوم مغایرت و تفاوت داشته باشند. مثل «انسان حیوان است». مفهوم انسان غیر از مفهوم حیوان است؛ اما هرچه انسان بر آن صدق کند حیوان نیز بر آن صدق خواهد کرد.

گذری تاریخی

سؤال: یکی از اساسی‌ترین آرا و عقاید فلسفی در تفکر اسلامی چیست؟ فرق بین ماهیت و وجود

سؤال: کدام اصل پایه برهان وجوب و امکان ابن‌سینا قرار گرفت؟

مغایرت وجود و ماهیت (فرق بین وجود و ماهیت)

سؤال: پایه‌گذار فلسفه تومیسیم چه کسی بود و چه مسئله‌ای را پایه برهان خداشناسی خود قرارداد؟

توماس آکویناس (در قرن ۱۳ میلادی زندگی می‌کرد) - مسئله وجود و ماهیت.

نکته: آکویناس فلسفه‌ای در اروپا پایه‌گذاری نمود که بیشتر متکی به آراء ابن‌سینا و تا حدودی ابن‌سینا بود.

سؤال: سیر تاریخی مسئله وجود و ماهیت را بیان کنید؟

۱- ابتدا ارسطو در کتاب مابعدالطبیعه این دو را از هم جدا می‌سازد

۲- فارابی به عنوان معلم اول و شارح فلسفه یونان توجه خاصی به این مسئله نموده است

۳- ابن سینا با توجهی خاص مغایرت وجود و ماهیت را مقدمه‌ای برای تبیین برهان وجود و امکان قرار داده است

۴- آکویناس فیلسوف مسیح با تبیین این مسئله در اروپا مناقشات فلسفی را ایجاد نموده است و این مسئله را پایه برهان خداشناسی خود قرار داده است.

۵- همچنین فیلسوفان دیگری نظیر بیکن و ابن رشد با تکیه بر دیدگاه ابن سینا این مسئله را تبیین نمودند.

سوالات آزمون نهایی

تعیین کنید کدام عبارت صحیح و کدام یک غلط می باشد

۱- وجود وجه اختصاصی موجودات و ماهیت وجه مشترک آنها می باشد.
غلط (خرداد و شهریور ۹۹)

۲- میان انسان به عنوان یک «ماهیت» و «وجود»، رابطه ذاتی برقرار است.
غلط (دی ماه ۹۹)

۳- حمل جسم بر مداد و خودکار به دلیل نیاز دارد. غلط (خرداد

۴- در عالم خارج دو امر جداگانه‌ای به نام «آب» و «وجود» نداریم و آنها دو مفهوم مختلف از یک موجود واحدند. صحیح (شهریور ۱۴۰۰)

جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید

۱- همه موجودات از نظر وجود باهم اشتراک دارند و اختلاف آنها از جهت می‌باشد. پاسخ: ماهیت (دی‌ماه ۹۸)

۲- نام یکی از فلاسفه بزرگ اروپا که با فلسفه ابن‌سینا آشنا بود و نظریه «فرق وجود و ماهیت» را پایه برهان خود در خداشناسی قرارداد..... بوده است. پاسخ: توماس آکویناس (شهریور ۱۳۹۹)

۳- کودک با استفاده از کلمه «این» یا «آن» نشان می‌دهد که از اشیاء آگاه است. پاسخ: وجود (شهریور ۱۴۰۰)

گزینه مناسب را انتخاب کنید:

۱- فیلسوفان غربی از طریق ابن‌سینا و ابن‌رشد، مجدداً با فلسفه (۱):

افلاطون (۲: ارسطو) آشنا شدند. پاسخ: ارسطو (دی‌ماه ۹۹)

۲- کدام اصل پایه برهان وجوب و امکان ابن‌سینا قرار گرفته است؟ (۱)

مغایرت وجود و ماهیت (۲) تقدم علت بر معلول

پاسخ: مغایرت وجود و ماهیت (خرداد ۹۹)

۳- در قرن ۱۳ میلادی فلاسفه غرب از طریق ابن سینا و ابن رشد، مجدداً با

فلسفه (۱: افلاطون ۲: ارسطو) آشنا شدند. پاسخ: ارسطو (خرداد

۱۴۰۰).

به سؤال‌های زیر پاسخ کوتاه بدهید.

۱- وجه مشترک و وجه اختصاصی موجودات را به ترتیب بنویسید (دی ماه

۹۹؛ خرداد ۱۴۰۰).

پاسخ: وجود - ماهیت

۲- چرا در حمل «شکل سه ضلعی» بر «مثلث» نمی‌توان از دلیل حمل سؤال

کرد؟ (شهریور ۱۴۰۰)

پاسخ: زیرا شکل سه ضلعی از اجزای تعریفی مثلث و چیستی آن است و

گویای ذات و حقیقت مثلث است.

به سؤال‌های زیر پاسخ کامل بدهید:

۱- تفاوت حمل «حیوان ناطق» بر انسان با حمل «موجود» بر انسان

چیست؟ توضیح دهید (خرداد ۹۹)

پاسخ: حمل حیوان ناطق بر انسان یک حمل ضروری است و به دلیل نیاز

ندارد اما حمل وجود بر انسان رابطه ضروری برقرار نیست و به دلیل نیاز

دارد.

۲- تفاوت حمل «شکل سه ضلعی» بر «مثلث» با حمل «موجود» بر «مثلث»

چیست؟ توضیح دهید (شهریور ۹۹)

پاسخ: در عبارت «مثلث شکل سه ضلعی است» حمل شکل سه ضلعی بر

مثلث یک حمل ضروری است و به دلیل نیاز ندارد اما حمل وجود بر

مثلث در عبارت مثلث موجود است رابطه ضروری نیست و به دلیل نیاز

دارد.